

PÉCSI TUDOMÁNYEGYETEM BÖLCSÉSZETTUDOMÁNYI KAR
„OKTATÁS ÉS TÁRSADALOM” NEVELÉSTUDOMÁNYI DOKTORI ISKOLA
NEVELÉSSZOCIOLÓGIA PROGRAM



KAPÁS MÓNIKA

CIGÁNY KÖZÖSSÉGEK A VAJDASÁGBAN

*Két vajdasági településen élő roma közösség iskolázottságának, foglalkoztatottságának vizsgálata
és összehasonlító elemzése*

Doktori (Ph.D.) értekezés tézisei

Témavezető:

Dr. habil. Híves – Varga Aranka

egyetemi docens

Pécs,

2021.

TARTALOM

- I. BEVEZETÉS
- II. A KUTATÁSI PROBLÉMA BEMUTATÁSA
- III. A KUTATÁS CÉLJA, KÉRDÉSEI ÉS HIPOTÉZISEI
- IV. A KUTATÁS SORÁN ALKALMAZOTT MÓDSZEREK ÉS A VIZSGÁLATI MINTA BEMUTATÁSA
- V. A KUTATÁS EREDMÉNYEINEK BEMUTATÁSA, ÖSSZEGZÉSE
- VI. JAVASLATOK
- VII. A KUTATÁS TOVÁBBI LEHETSÉGES IRÁNYAI
- VIII. A TÉZISFÜZETBEN HIVATKOZOTT IRODALMAK ÉS EGYÉB FORRÁSOK

I. BEVEZETÉS

I.1. A téma választásának indokoltsága

A leíró jellegű disszertációm témája egy olyan négyéves intenzív kutatói munkát ölel fel, amely Vajdaságban bár minden bizonnyal érdekli az embereket, mégis élesen elzárkóznak tőle. Feltehetően egyetlen nép történelmét sem lehet tökéletesen összefoglalni, éppen ezért csak alapjaiban igyekszem bemutatni a Szerbiában és azon belül is a Vajdaságban élő cigányság történetét. E mellett kitérek az itt élő cigányok, romák társadalmi, gazdasági és szociális helyzetére, mindezt a megfelelő szakirodalmakkal, statisztikai adatokkal és saját kutatási eredményekkel együttesen bemutatva az olvasó számára.

I.2. A téma bemutatása

A disszertáció, mint ahogyan az a címben is olvasható, két vajdasági cigány, roma közösséget vizsgál, pontosabban két¹ vajdasági településen élő közösség identitásának, iskolázottságának, foglalkoztatottságának és lakhatási helyzetének vizsgálatát és részben összehasonlító elemzését foglalja magában. Olyan kérdésekre is választ kapunk, mint az etnikai hovatartozásuk, anyanyelvük pontos beazonosítása, illetve nyelvhasználatuknak alakulása, mely társul a különböző élethelyzetekben használt nyelvek viszonyaival, (amennyiben az érintettek több nyelven kommunikálnak). E mellett betekintést kapunk a cigányok, romák életteréről, lakhatási viszonyáról és az előbb említett oktatás és későbbi jövedelemforrásaik összefüggésének valódi okairól. A kutatásban hangsúlyt kap továbbá a cigányok, romák társadalmi kapcsolatainak bizonyos szintű feltárása is.

II. A KUTATÁSI PROBLÉMA BEMUTATÁSA

Európa szerte a romák alacsonyabb szociális mutatókkal rendelkeznek, mint a többségi népesség átlaga (Póczik, 2003), ez alól a Szerbiában, illetve a Vajdaságban élő romák sem képeznek kivételt. (Vuksanović-Macura – Macura, 2007) A romák társadalmi felzárkóztatásához is elengedhetetlen a munka és az ez által nyert anyagi javak, aminek a megléte vagy éppenséggel a hiánya nagyban befolyásolja a lakhatási helyzetüket, és kihat életük számos területére. (Jugović, 2007)

A dolgozat egy, a maga részleteiben átfogó, empirikus elemzésen keresztül mutatja be a két vajdasági településen élő roma közösségek oktatási, munkaerő-piaci és lakhatási helyzetük

¹ Mivel a kutatás során, a kutatásban résztvevők biztosítva lettek arról, hogy még település szinten sem lesznek beazonosíthatók, ezért a két település közül egyike kapja az „A” megnevezést, a másik pedig a „B” megnevezést.

valóságát - a pozitívumokkal és negatívumokkal együtt -, amely segít tényszerű képet adni a két településen élő roma lakosságról.

III. A KUTATÁS CÉLJA, KÉRDÉSEI ÉS HIPOTÉZISEI

III.1. A kutatás célja:

A kutatás elsődleges célja, hogy bemutassa és közelebb hozza minden olyan téma iránt érdeklődő számára - a két vajdasági településen élő romák életén keresztül - a vajdasági cigányság jelenlegi társadalmi helyzetét, továbbá feltárja azokat a környezeti okokat, amelyek hatással vannak a romák szemmel látható hátrányaira, főként az iskoláztatásra, munkaerő-piaci helyzetre és részben a lakhatási helyzetre fókuszálva. Az eredmények nem reprezentatívak, ugyanis a disszertációban bemutatott kutatás nem a teljes roma sokaságot vizsgálja, hanem a már előzőleg is említett két településen élő roma közösség példáján keresztül tesz megállapításokat. További fontos célként szolgál, hogy a két választott településen élő roma közösséget érintőlegesen megismerje etnikai és nyelvi szempontból, és a két közösséget össze is vesse.

Éppen ezért a kutatás célja kettős, ugyanis egyrészt fókuszban tartja a roma kisebbség társadalmi és oktatási helyzetét, emellett lehetőségeket és kitörési pontokat keres a közösség számára a jobb életszínvonal érdekében. Másrészt leíró jelleggel mindezt be is mutatja, amire azért is van nagy szükség, mivel Vajdaság-szerte csak nagyon kevés hasonló témakörű kutatás született magyar nyelven- hivatkozva, mint vajdasági magyar, mint magyarországi magyar és nem utolsósorban szerb és egyéb nemzetiségű kutatókra, szerzőkre-. A szerbiai kisebbségi- és oktatáspolitikai többek között azt kellene, hogy megcélozza, hogy az ország vezetői és ez által az iskolákban dolgozó pedagógusok, roma tanulók, nemzetközi példákból merítve megismerjék, átvegyék és alkalmazzák azokat a jól bevált romák oktatására irányuló pedagógiai stratégiákat, amelyeket különböző erre szakosodott intézményekben oktatnak és amelyeknek köszönhetően a roma fiatalok egyre magasabbra juthatnak a társadalmi ranglétrán. Azaz fontos, hogy a disszertáció betekintést nyújtson a szerb kisebbség oktatáspolitikájába, és fejlesztési javaslatokat tegyen a kedvezőbb iskolai feltételekre, mely a valódi esélyegyenlőség betartásával kell, hogy kezdődjön, melyet Szerbia az EU-hoz való csatlakozása érdekében kisebb-nagyobb sikerrel igyekszik napirenden tartani, mivel az esélyegyenlőség² az EU jogainak egyik fontos alapelve közé tartozik, aminek betartása nélkül Szerbia aligha tudna az EU tagjává válni.

² Az EU Alapjogi Chartájának 21. cikke tiltja a hátrányos megkülönböztetés minden formáját, mint amilyen a nem, faj, szín, etnikai vagy társadalmi származás, genetikai tulajdonság, nyelv, vallás vagy más meggyőződés, politikai vagy más

Szerbiában a cigányság problémavilága nagyon összetett jelenség, amely a társadalom több területén is összetett feladatokat igényel, és egyben a társadalom beavatkozása is szükségszerű, hogy ezeket a problémákat csökkenteni, megszüntetni tudja. A remény, mely szerint Szerbia hamarosan csatlakozhat az Európai Unióhoz, egyben reményt ad a szerbiai cigányság helyzetének javulására is.

III.2. Kutatói kérdések

1. A kutatásban részt vevő roma közösség tagjai mennyire rendelkeznek erős kulturális hagyományokkal, amennyiben rendelkeznek? Milyen az identitásuk, mely cigány csoportok, illetve azok alcsoportjai közé tartoznak, és mely nyelveket használják nap, mint nap?
2. Mi az oka annak, hogy a kutatásban részt vevő roma tanulók többsége az általános iskolai képzésben alulteljesít a többségi tanulókkal szemben?
3. Milyen hátráltató tényezők játszanak szerepet a kutatásban részt vevő roma fiatalok/felnőttek alacsony munkaerő-piacon elfoglalt helyzetében?

III.3. A kutatás hipotézisei

1. Feltételezhető, hogy a kutatásban részt vevő romák erős kulturális hagyományokkal rendelkeznek, ami az öltözködési kulturális hagyományaikban is megmutatkozik. További feltételezésként került megállapításra, hogy ugyanezek a romák a cigány nyelvdialektusok egyikét rendszeresen ápolják, ami a nyelvi kultúra szempontjából is fontos része a dolgozatnak. Végül, de nem utolsó sorban az is feltételezhető, hogy a kutatásban részt vevő romák abszolút tisztában vannak azzal, hogy konkrétan mely cigány csoporthoz/alcsoportoz tartoznak, ami az identitástudatuk szempontjából szintén elengedhetetlen.
2. Feltételezhető, hogy a kutatásban részt vevő roma tanulók iskolai lemaradásának elsődleges oka abban nyilvánul meg, hogy az őket tanító pedagógusok nem fordítanak kellő figyelmet a roma kisebbség kultúrájára, népismeretére, vagyis nem veszik figyelembe a roma tanulók egyéni vagy közös sajátosságait.
3. Feltételezhető, hogy a vizsgált két településen élő romák rossz munkaerő-piaci helyzetének legfőbb oka az alacsony szintű iskolázottságban keresendő.

IV. A KUTATÁS SORÁN ALKALMAZOTT MÓDSZEREK ÉS A VIZSGÁLATI MINTA BEMUTATÁSA

Módszertanilag a dolgozat a szakirodalmi feldolgozáson, statisztikai adatok elemzésén és a saját kutatási eredményeken alapszik. Kutatásetikai szempontból feltétlenül szükséges az adatok bizalmas kezelése és a megfelelő kódolással történő titkosítása, éppen ezért a kutatásban résztvevők anonimitásának megőrzése érdekében nem kerülnek megnevezésre a települések és a kutatásban részt vevő személyek sem.

IV.1. A kutatás során alkalmazott módszerek

A kutatás során több kutatási módszer került felhasználásra abból az okból kifolyólag, hogy néhány, a kutatáshoz elengedhetetlen módszer eltérő erőseit kihasználja. A kvantitatív és kvalitatív módszerek egyaránt hozzájárultak ahhoz, hogy a téma szerteágazódását minél jobban megismerjük. A kutatás során alkalmazott módszerek mindegyikéről elmondható, hogy minden esetben részvételpontúak voltak.

1. Kvantitatív módszer: A kvantitatív vizsgálathoz főként a kérdőívek szolgáltak segítségül, melyek a társadalomtudományos vizsgálódás hasznos eszközei. (Babbie, 2001:275) A kutatás során használt megkérdezéses kérdőívek tartalmaztak nyitott és (főként) zárt kérdéseket egyaránt, melyek összességében véve félig strukturált kérdőíveknek feleltek meg. Ezzel a módszerrel számszerűsíthető és statisztikai módszerekkel elemezhető a vizsgálni kívánt terület. A zárt kérdések a társadalmi és szociológiai háttérváltozókra irányulnak (életkor, lakóhely, iskolázottság, munkaviszony, lakhatás stb.), míg a nyitott kérdéseknél a múltban vagy a jelenben ért hátrányos megkülönböztetésük, elsődlegesen a cigány és nem cigány környezet reakcióinak felmérése a cél.

Ezen kívül fontos felmérni a jóléti dimenziókat is. Gondolok itt a roma és nem roma tanulók, pedagógusok és a roma és nem roma szülők véleményére is. Az így kapott eredmények megbízhatósága és pontossága meghatározható. A nyitott kérdőívesítés hasznosabbnak bizonyul, mivel a megkérdezetteknek nagyobb szabadságuk van a válaszadásban, talán többet is megtudhatunk, mint amit kérdeznénk tőlük. (Babbie, 2001:276) A zárt kérdéseknél már előre meg voltak határozva a válaszlehetőségek, ahol a megkérdezetteknek nincs túl nagy szabadsága a véleményalkotásban, azonban egyszerűbb a válaszok feldolgozása. (Babbie, 2001:276)

Míg a kvantitatív módszer elsősorban a statisztikai adatok feldolgozásának folyamatában segít, mely megkerülhetetlen a számszerű értékek bemutatásában, mint amilyen adott

esetben az iskolázottság, munkaerő-piacon elfoglalt helyzet, illetve lakhatási ellátottságok. Viszont ahhoz, hogy egy közösséget mélyebben is megismerjünk, nem elég csupán a kvantitatív módszer alkalmazása.

2. Kvalitatív módszer: A kvalitatív módszerek közé sorolható a disszertáció témaköréhez kapcsolódó szakirodalom feltárása és a kutatási kontextusban való értelmezése. A vizsgálat során bár főként a kérdőív került nagyobb súlyban alkalmazásra, azonban több esetben interjúzás is történt, félig strukturált kérdések keretei között, mely módszert a terepen való lazább és olykor komolyabb hangvételű beszélgetések előzték meg. Ezekben az interjúkban részt vettek romák és nem romák egyaránt.

Minden egyes kutatási módszer alkalmazásánál a személyes jelenlét nélkülözhetetlen volt, amelynek az óriási előnye, hogy könnyebben és komplexebben bepillantást nyerhetünk a válaszadó roma családok, tanulók környezetébe, egyszóval a terepmunka során zajlott résztvevő megfigyelés elengedhetetlen és egyben nagyon fontos részeként szolgált az összes módszer alkalmazásánál. A résztvevő megfigyelés segítségével választ kaphatunk arra, hogy alanyaink ténylegesen hogyan viselkednek, azonban fontos kiemelni, hogy e leíró-feltáró módszer az ok-okozati viszonyok bizonyítására nem alkalmas.³ A megfigyelés, mint kutatási módszer nem más, mint irányított észlelés, mely segítségével bizonyos szintű megállapításra juthatunk. (Szokolszky, 2004:421) A terepmunkamódszer tulajdonképpen végigkísérte a kutatás egész folyamatát, melynek óriási és egyben nélkülözhetetlen előnye, hogy a segítségével a társadalmi jelenségek a maguk természetes közegében vizsgálhatóak, emellett a jelenségek mélyreható részleteit is érzékelhetjük, melyeket másként nem látnánk előre. (Babbie, 1998:307) A terepkutatás módszerét az antropológusok is nélkülözhetetlennek tartják.

IV.2. A mintavétel eljárás bemutatása

Hasznosnak bizonyult az a vizsgálati eljárás, mely szerint a kutatás első szakaszában csak az egyik településen („A” település) történt meg az adatfelvétel. Ez nem azt jelentette, hogy a másik település („B”) kevesebb figyelmet kapott volna, csupán valamennyivel később kezdődött meg ott a kutatás, így a „B” település tekinthető ebből a szempontból kontrollcsoportnak.

A kutatás során használt kérdőívek több témakör feltárására is alkalmasak voltak, mint amilyen az iskolázottság, foglalkoztatás és lakhatási helyzet. Emellett több kérdés irányult a nyelvtudásra,

³ Mayer, 2017.

illetve az etnikai hovatartozásra/kötődésre, és a nem romák számára külön kérdések irányultak arra, hogy kiderüljön, milyen véleménnyel vannak a köztük élő romákról.

A kutatásban az „A” településen összesen 194 roma nemzetiségű vett részt, akik közül 98 roma tanuló, 55 roma szülő és további 41 tizenhat éven felüli roma személy. A nem roma kutatási alanyok közé tartoznak összesen 229-en, akik közül 27 pedagógus, 126 tanuló, 61 szülő és további 15 felnőtt került bevonásra a kutatási mintába.

A „B” településen összesen 118 roma vett részt a kutatásban, akik közül 53-an tanulók, 38-an a tanulók szülei, és 27 tizenhat éven felüli roma személyek. A nem roma lakosok közül összesen 187-en kerültek bevonásra a kutatásba: 15 pedagógus, 101 tanuló, 56 tanuló szülei és 15 felnőtt tette teljessé a kutatást.

V. A KUTATÁS EREDMÉNYEINEK BEMUTATÁSA, ÖSSZEGZÉSE

A leíró jellegű doktori disszertáció egyik elsődleges célja megvalósult, ugyanis a kutatásban kapott eredmények által megismerhettük a két vajdasági településen („A” és „B” település) élő roma közösségek identitását, cigány csoportjuk pontos beazonosítását és beszélt nyelveiket egyaránt. Minkét településen élő roma közösségekre elmondható, hogy a megkérdezettek döntő többsége romának, illetve kettős identitásúnak vallja magát (azaz romának és magyarnak is), és amennyiben cigánynak nevezik őket, azt csakugyan kikérik maguknak. A kutatás tapasztalatai és eredményei alapján megállapítható, hogy a két településen élő roma közösségek önálló nemzeti identitással rendelkeznek.

H1: Az 1. számú feltételezés, mely szerint a kutatásban résztvevő romák tisztában vannak pontos cigány csoportjuk/alcsoportjuk beazonosításával nem egészen helyt álló, ugyanis a kapott eredmények alapján mindkét település esetében elmondható, hogy az ott élő romák több mint fele rácáfolt a feltételezésre és arra is, hogy pontosan mely cigány nyelvi dialektust beszélnek. Természetesen a kutatás adta lehetőségeket kihasználva, és így szakértőt is bevonva a kutatásba, a hangfelvételek kielemezése segítségével sikerült pontosan meghatározni, hogy mindkét településen oláh cigányok élnek, akik a romani nyelv egyik változatát beszélnek. Az „A” településen a gurvár, még a „B” településen a lovári dialektus változatát. Azonban mindkét településen élő romák többsége a saját bevallása szerint kétnyelvűnek számít (magyar és cigány nyelvdialektus egyike). Ahhoz, hogy etnikailag pontos meghatározást végezzünk, fontos az anyanyelv ismerete, illetve annak használata egyaránt. Az a feltételezés, mely szerint a kutatásban részt vevő romák kulturális hagyományai magasra török, megállapításra került a terepkutatásokon szerzett tapasztalatok és kutatási eredmények alapján, hogy csak részeiben igaz. Amennyiben az öltözködési kulturális

hagyományaikra gondolunk, az „A” településen élő romák e téren teljesen elveszítették hagyományőrzésüket, még a „B” településen élő romák is csak némelyike őrizte meg nyomokban a tradicionális oláh cigány viselet főbb jellegzetességeit, amit a dolgozat szerzője is alátámaszt a terepkutatás során szerzett saját tapasztalatai alapján. Amennyiben a cigány nyelvi kultúrára gondolunk, a többségük napi szinten ápolja azt az idő legnagyobb részében.

Megállapítható, hogy a cigány/roma közösségek körében él a legtöbb hátrányos helyzetű országszerte. A kutatásban szereplő két településen élő roma és nem roma lakosok egy falusi közösségként élik mindennapjaikat, bizonyos szintű egymás kölcsönös elfogadásával, akik akarva-akaratlanul is gazdagítják egymás látókörét. Alapvető kultúrának kellene, hogy számítsanak, hogy a környezetünkben élő, tőlünk eltérő nemzetiséggel és kultúrával rendelkező közösségeket jobban megismerjük népismereti szempontból.

H2: A 2. számú hipotézis, mely azt feltételezte, hogy a kutatásban részt vevő roma tanulók iskolai lemaradásának egyik fő oka abban keresendő, hogy az őket tanító pedagógusok nem fordítanak elegendő figyelmet a roma kisebbség kultúrájára, népismeretére a tanulók álláspontja alapján (nemzetiségtől független) megerősítésre került, ugyan is többségük szerint soha nem ismerkedtek meg az eddigiek során az iskolai órák alkalmával a roma népismerettel, kultúrával, amelyeket egyébként nagyrészt szívesen megismerne. Amennyiben a pedagógusok álláspontját nézzük ugyanebben a kérdéskörben, teljesen ellentéte annak, amit a tanulók állítanak, vagy is a pedagógusok (71%) saját elmondásai alapján a tanórák egyes részeinél szokott kerülni a roma kultúra bizonyos szintű ismertetésére. Azonban, ha figyelembe vesszük, hogy a pedagógusok saját bevallása alapján, a főiskola vagy egyetemi képzésük során egyáltalán nem kaptak a roma kisebbségre vonatkozó népismereti többlettudást, akkor megkérdőjelezhetővé válhat, hogy vajon mi alapján tanítják a roma népességre vonatkozó népismeretekre vonatkozó információkat, ha ezt jómaguk sem sajátították el? Amennyiben a tanulók véleményalkotása útján indulunk el (már pedig azon), akkor a második számú hipotézis beigazolódni látszik, mely szerint a pedagógusok nem fordítanak kellő figyelmet a roma kisebbség kultúrájára, népismeretére így azt bizonyítva, hogy nem veszik kellő képpen figyelembe a roma tanulók egyéni vagy közös sajátosságait. Orsós Anna állítása, mely szerint a többségi társadalom tagjai nem rendelkeznek szinte semmilyen tudással a cigány közösségekről, népismereteiről, elsősorban a köz- és felsőoktatás tehet, mivel egyikük sem tanítják a cigány népismeretet, ami nélkülözhetetlen lenne abban, hogy csökkenjen a diszkrimináció. Ez a meglátás teljes mértékben helytálló bizonyul a kutatás terepén is.

Ahhoz, hogy a többségi társadalomhoz tartozók és egyéb nem cigány/roma nemzetiséghez tartozó közösségek elfogadóbbak legyenek a romákkal szemben, több nagyobb intézkedés is javasolt. Elsősorban a politikai életben kellene rendet tenni, vagy is célszerű lenne a megfelelő politikai

kultúra kialakítása, emellett a toleranciát is fejleszteni kellene az emberekben, mely által elfogadóbbak és tisztelettudóbbak lehetnének más etnikumokkal szemben (Stanovčić, 2008), ami a kutatásban résztvevő nem romákra is bőven ráférne.

Évről-évre egyre több roma tanuló végzi el az általános iskolai tanulmányait, és ami külön dicséretes, az-az, hogy mindezt időben is teszik. A bizonyítvány és az iskolában szerzett tudás mellett nyelvi nehézségeik is megszűnni látszanak, és emellett társas kapcsolatuk is javul a nem romákkal szemben. Ennek ellenére, még mindig nagy lemaradás mutatható a romák és nem romák iskolázottságában, amiért az előbb megállapításra kerülő helyzet is felelős, vagyis, hogy a pedagógusok nem fordítanak kellő figyelmet a roma tanulók néphagyományaira, kultúrájára. Erről egyrészt a nem megfelelően működő szerbiai kisebbségoktatási politika tehet, elsősorban azért, mert nem helyez hangsúlyt a pedagógusok egyetemi képzésére, ahova be kellene vezetni olyan önálló kurzusokat, ahol csak és kizárólag a roma nemzetiség sajátosságaival ismerkedhetnének meg, amely intézkedés elsősorban a romák minőségi oktatását segíthetné elő. Erre számos pozitív külföldi intézkedés szolgálhat pozitív példaként, többek között a disszertációban is találkozhatunk néhány ilyen intézménnyel, intézkedéssel, amelyek mind azért léteznek, hogy a romák társadalmi helyzetét minél erősebbé tegyék.

Az inklúzió bevezetésével helyenként javult a helyzet, és ezzel Szerbia is azt sugallja, hogy a cél az esélyegyenlőség és a béke megteremtése, a tolerancia növelése és a harmónia kialakítása az emberek között. Láthatóan ennek a célnak az elérésén még szükséges dolgozni. Ahogy a fentiekben is említésre került, érezhető és köztudott, hogy bizonyos szabályzatok tartalmazzák a kisebbségek jogait, de ez sok esetben, főleg a gyakorlat színterén sajnálatos módon sok esetben nem valósul meg. Kirajzolódott, hogy a szerb közoktatás nagymértékű szelektálást végez, ami a roma tanulók oktatását illeti, és bár ennek a helyzetnek a kialakulására több bűnbakot is kereshetnénk, de minden kétséget kizárva végső soron erről a szerb kisebbség oktatáspolitikai elitjei tehetnek, mivel nem figyelnek kellőképpen arra, hogy vajon létezik-e a közoktatásban a roma tanulók szegregált oktatása. Mert bizony létezik, csak erre senki sem figyel oda, ellenkező esetben a két településen sem találkozhatnánk olyan osztályokkal, ahol csak és kizárólag roma tanulók tanulnak, akiket alkalmanként jogtalanul fogyatékosoknak is nyilvánítanak és akik nagyon alacsony szintű oktatásban részesülnek. Ezeknek a roma tanulóknak az elkülönítése egyértelműen etnikai alapon történik, amely az oktatás szempontjából annyit jelent, hogy roma és nem roma tanulók oktatását szegregáltan valósítják meg.

H3: A kutatás harmadik hipotézise szerint, mely feltételezte, hogy a vizsgált két településen élő romák rossz munkaerő-piaci helyzetéért elsősorban az alacsonyabb szintű iskoláztatás a felelős, beigazolódott. A kutatási eredményekből egyértelműen kiderült, hogy azok a romák, akiknek nincs

semmilyen iskolai végzettsége, ők mondhatják el magukról a legkevésbé, hogy rendszeres munkával rendelkeznek, illetve azok a romák, akik elvégezték a középiskolai tanulmányaikat, többségük vagy rendelkezett, vagy jelenleg is rendelkezik állandó munkahellyel. Tehát megállapítható, hogy az iskolai végzettség foka bizony nagyban befolyásolja a munkaerőpiacon elfoglalt helyzetet, így hát az oktatási egyenlőtlenséget nem szabad a gazdasági egyenlőtlenségtől elkülönítve szemlélni (Lynch - Baker, 2005), vagy is azok, akik nem végzik el az alapfokú és/vagy középfokú tanulmányaikat, nagyobb valószínűséggel találkoznak a társadalmi kirekesztés „ördögi körével”. (Starc et al., 2006) A romák rossz munkaerő-piaci helyzetéért felelős alacsonyabb szintű iskolázottság mellett a kutatás során kiderült, hogy további veszélyeztető tényező is fennáll, amit mi sem bizonyít jobban, mint a kutatásban kapott eredmények arra vonatkozóan, hogy a kutatott két település munkaadóinak közel 70%-a előítéletes a romákkal szemben, illetve erősen érezhető náluk a diszkrimináció jelenléte. Legtöbben, mindkét települést nézve, azért nem alkalmaznak vagy alkalmaznának romákat, mert eleve nem szeretik őket, és amúgy sem tartják őket megbízhatónak. Összességében bizonyosságot nyert, miszerint az alacsony iskolázottságnak és diszkriminatív környezetnek köszönhetően a romák állnak a társadalom munkaerő-piaci ranglétra legalacsonyabb fokán. Kijelenthető tehát, hogy mindkét településen nagy a társadalmi távolság a nem romáknak, amely távolság a „B” településen különösen kimagasló, amit mi sem bizonyít jobban, mint hogy a kutatásban részt vevő nem roma felnőtteknek több mint fele nyíltan kijelentette, hogy nem kedveli a romákat, emellett semmilyen kapcsolatot nem szeretne velük ápolni.

A kutatás során és az eredményeket elemezve az is egyértelművé vált (akár a roma tanulók iskolázottsága, akár a roma 16 éves felüliek foglalkoztatottsága kapcsán), hogy életüket jelenleg is kíséri a hátrányos megkülönböztetés, vagy is egyfolytában érzékelhető mindkét településen, hogy a kisebbség egyenlőtlen és egyben alárendelt viszonyban áll a többségi lakosokkal szemben, ami nem könnyíti meg a romák egyébként is nehéz helyzetét. Ez a lakhatási viszonyaira is ráteszi a bélyeget, mely lakhatási helyzet mutatók elég alacsonynak számítanak. Megállapítható a kapott eredmények alapján, hogy a kutatásban résztvevő romák között sok a szegény. A szegénység értelmezése elsősorban az alacsony iskolázottságban, alacsony foglalkoztatottságban és az életkörülményekben mutatkozik meg. Ez utóbbinál a lakhatási helyzet címszónál kapott eredmények szolgálnak bizonyítékkal, ahol kiderül, hogy a két településen élő romák nagy része még mindig rossz lakhatási körülmények között él, ugyanakkor, a lakásfelszereltségre vonatkozóan, ezeknél a háztartásoknál a modern eszközökkel való ellátottság sok esetben nem erősíti ezt a drámai helyzetet. Végül soron, megállapítást nyert, hogy az iskolázottság kihatással van a munkaerő piacon elfoglalt helyzettel, ami viszont további ráhatással van arra, hogy az ember milyen körülmények (lakhatási helyzet) között éli mindennapjait.

„A jó társadalom nem az, amelyik figyelmen kívül hagyja az egyéni eltéréseket, hanem az, amelyik bölcsen és emberségesen kezeli azokat.”

Howard Gardner

VI. JAVASLATOK

A disszertációban leírt helyzet megoldására néhány javaslat kerül megfogalmazásra. Elsőként olyan magyarországi példákat ismerhetünk meg röviden, ahol felsőoktatási intézmények gondoskodnak a romákkal kapcsolatos ismeretek átadására, illetve konkrét tanulmányi támogatást nyújtanak roma fiatalok számára. Ezt követően a dolgozatban ismertetett vizsgálat két területén teszünk néhány apróbb javaslatot: az oktatás és a foglalkoztatás szempontjából.

A „*Javaslatok*” cím alatt elsősorban a cigány/roma fiatalokat támogató, többnyire felsőoktatáshoz köthető magyarországi oktatási intézményeket, szakkollégiumokat értjük. Az olvasóban felmerülhet a kérdés, hogy vajon miért éppen felsőoktatási pozitív példákat sorol fel a dolgozat ezen része, amikor a kutatás során egyértelműen kiderült, hogy a két településen élő 16 éven felüli romák több mint felének még általános iskolai végzettsége sincs, és mindössze csupán egyetlen egy fiatal lánynak sikerült megszereznie a főiskolai diplomáját. Tovább gondolva, többek között éppen ez a fiatal roma lány világított rá a probléma súlyosságára, hogy közösségükben nem fordítanak kellő figyelmet a romák iskolázottságára, és még annyira sem a továbbtanulási lehetőségeikre. Elmondása szerint sokkal szívesebben tanult volna tovább olyan oktatási intézményben, ahol a többségi társadalomból érkező tanulók mellett romákkal is találkozhatott volna, továbbá ahol a pedagógusok is időt szántak volna a cigányság népszerűsítésére. Ám egyedüli romaként kellett boldogulni a felsőoktatási tanulmányaiban, ahol sokszor érte hátrányos megkülönböztetés. Ennek ellenére boldogsággal és büszkeséggel tölti el az a tudat, hogy a szülőfalvában talán egyedüliként (de a kutatásban résztvevő romák között egész biztosan egyedüliként) felsőfokú végzettséggel rendelkezhet, és éppen ezért biztos abban, hogy a jövőben a munkaerőpiacon olyan ajtók is nyitva állnak majd számára, amelyek a közösségében élő romák között csak nagyon kevésnek adathat meg.

VI.1. Magyarországi intézményi példák

Az oktatási tárca támogatásával több magyarországi felsőoktatási intézményben is bevezették a romológia ismeretek oktatását. E mellett a minisztérium és közalapítványok különböző ösztöndíjak adományozásával segítik a cigány fiatalok tanulását. Szerbiában ez a fajta törekvés sajnos még

gyerekcipőben jár. Az Európai Unióhoz való csatlakozás érdekében Szerbia kénytelen nagyobb figyelmet fordítani a kisebbségekre, kiváltképpen a romák ügyére. Fontos célként kellene, hogy lebegjen az ország vezetése előtt a gyakorlatban is érvényesülő szemléletváltás, hogy az oktatásban elért pozitív eredmények jelentsék Szerbia jövőjét, mely idővel az ország jólétéhez vezethet.

Nikolić is azt az álláspontot osztja, mely szerint az ország (Szerbia) jólétének növekedéséhez a legésszerűbb út az oktatás (Nikolić, 2005), melyben a többségi társadalomból érkező tanulók mellett, a különböző kisebbségben élő tanulóknak is egységesen részt kell venniük. Emellett meg kell szüntetni az oktatási szegregációt és sokkal inkább arra kellene koncentrálni, hogy a cigány/roma tanulók iskolai sikerességét elősegítsék.

A kutatásban leírtak bizonyítják, hogy az alacsony társadalmi-gazdasági státuszú családból származó gyermekek (adott esetben a romák) társadalmi mobilitásának különösen fontos állomása az iskola, ahol a tanulóknak egyenlő eséllyel kellene részt venniük az oktatásban. Ez nem egyenlő azzal, hogy mindenkinek ugyanazt nyújtja, hanem sokkal inkább a tanulók különböző képességeire és készségeire kellene fókuszálni, és különös odafigyeléssel segíteni ezeknek a tanulóknak a fejlődését, kiteljesedését és előrelépését.

VI.2. Következtetések a magyarországi példák alapján

(Gandhi Gimnázium, Pécsi Tudományegyetem romológia képzés és a Wlilocki Henrik Szakkollégium, Kaposvári Egyetem kezdeményezései, Debreceni felsőoktatási tevékenységek)

Összességében elmondható, hogy a roma szakkollégiumoknak óriási szerepe van az egyetemek/főiskolák életében. Ezek elsősorban azért jöttek létre, hogy csökkentsék a roma tanulók iskolai kudarcát, hangsúlyossá tegyék a tehetséggondozást, és egyenlő esélyt teremtsenek a roma tanulóknak, amivel később a munkaerőpiacon is versenyképesé válhatnak. Az ilyen támogató intézményekre, mint az a dolgozat során már többször is említésre került, Szerbiában is nagy szükség lenne.

A kutatás során tapasztaltak és a részlegesen bemutatott magyarországi intézményi példák egyértelműen azt sugallják, hogy a romológia képzésre is óriási szükség lenne Szerbia szerte. Az itt élő cigány/roma közösségek nagy részét az átlagosnál alacsonyabb életszínvonal jellemzi, amely egyrészt a munkanélküliségből, alacsony bevételi forrásokból ered, ami tovább vezethető az alacsony iskolai végzettséghez, vagy a teljes iskolázatlansághoz. Ezért is kellene többek között, hogy extra prioritást élvezzen a romák minőségi oktatása. Amennyiben a fentebb felsorolt néhány magyarországi példák, pontosabban a roma fiatalokat támogató oktatási intézmények,

szakkollégiumok Szerbiában is megtalálhatóak lennének, kétségbevonhatatlanul ösztönzőleg hatnának a jövődöbeli pedagógusok romológiai képzésére, valamint az itt élö fiatal romákra, akik sokkal többen juthatnának magasabb szintü iskolázottsághoz, ezzel együtt valódi tudáshoz és gyakorlatszerzéshez is, s így a munkaeröpiacon is büszkén megállnák a helyüket. Ez utöbbi kijelentés a disszertáció szerzöjének részéről remény is ahhoz, hogy Szerbia a cigány/roma kisebbség oktatását és tanulmányi sikerességét érdemben előmozdítja.

VI.3. Szerbiai áttekintés

VI.3.1. Oktatás

Szerbiában azt hirdetik, hogy a roma tanulóknak azonos színvonalú oktatáshoz való hozzáférést kell biztosítani az oktatás terén, csak úgy, mint a többségi társadalomból érkező gyermekek számára, erre azonban a gyakorlati tapasztalat rációfol. Bár országos szinten vannak erre különböző méretü próbálkozások, és a roma tanulók iskolai végzettsége is folyamatosan javulni látszik az elmúlt években, azonban egyáltalán nem mindegy, hogy ez a végzettség társul-e vagy sem a megfelelő, életkorhoz elvárt, megszerzett tudással.

Az oktatás terén kerüljön a figyelem előkelö pontjába a cigány nyelvek iskolai tanítása. Emellett történetük, népismeretük és kultúrájuk megismerése is indokolt lenne, és persze ami talán a legfontosabb mindezek közül, hogy a tanárképzés is átalakuljon. Érdemes elgondolkodni azon, hogy integráljanak olyan ismereteket a pedagógusok vagy készülő pedagógusok képzési vagy továbbképzési terveibe, hogy azt a gyakorlatban alkalmazni tudják célzottan a roma tanulók oktatásában, nevelésében. A tanterv és tananyag egészének szem előtt kell tartani a roma/cigány tanulók kulturális identitását. A roma népismeretet fel kell venni a tananyagba, többek között azért is, hogy a nem roma gyerekek is megismerjék a közöttük élö kisebbségek kultúráját. Továbbá azoknak a tanároknak, akik különböző kultúrából érkező gyermekeket tanítanak, olyan speciális tudásra és képzésre van szükségük, mely segíti öket adott esetben a roma/cigány tanulók megértésében. (Kapás, 2019)

Kezdetleges lehetséges megoldásként szolgálhatna továbbá egy állandó jelleggel működö iskolán belüli, iskola utáni program⁴ is (Halpern, 2002; Lauer – Akiba – Wilkerson – Apthorp – Snow – Martin - Glenn, 2006) azon roma és nem roma tanulók számára, akik valamilyen okból alacsonyabban teljesítenek, és egyfajta kiegészítésként üzemelne ez a „napközi”, ahol a

⁴ Eredete még az 1900-as évek elejére nyúlik vissza. Ezt a programot kezdetben a veszélyes környéken élö gyermekek gondozására fordították.

nyelvtanuláson át, az olvasási készség fejlesztésén keresztül, a matematikai feladatok megoldásáig segíteni tudnának pótolva a lemaradásokat.

Országszerte nagy szükség lenne egy elsősorban roma fiataloknak működő középiskola létrehozására, ahol a megfelelő módszerekkel, technikákkal érettségít, majd diplomát szerezhetnének a roma tanulók, így elősegíthető lenne társadalmi integrációjuk. Nemzetközi szinten is számos pozitív példából meríthet az ország. Ilyen például India és Írország is, és egyebek mellett Belgium is, ahol utóbbinál többszáz intézményben foglalkoznak a francia anyanyelvű és hátrányos helyzetű tanulókkal, és ahol elsődleges célként szolgálnak a hátrányos helyzetben lévők beilleszkedését segítő intézkedések, valamint az iskolai kudarcoknak a csökkentése, elkerülése. (Bajomi – Berkovits – Erős – Imre, 2003) Azonban más országokban már jól bevált példákért nem kell ennyire messzire mennünk, a Szerbiával szomszédos Magyarországon is bőven vannak olyan oktatási intézmények, amelyek működtetésével bizonyítottan pozitív eredményeket értek el a romák iskolázottságát tekintve, ami minden bizonnyal pozitív hatással van a későbbi munkaerő-piacon elfoglalt helyzetükre is.

Végezetül, de nem utolsó sorban, amely tantárgyhoz hozzá kapcsolható (pl. történelem, földrajz, természet és társadalom stb.), a tananyagban belül tanulmányi kirándulásokat is lehetne szervezni a cigányság történelmének és népismeretének megismerése érdekében. Egyik ilyen tanulmányi kirándulást célzó hely lehetne a Szerbia fővárosában található „*Roma kultúrák múzeuma*”, ahol a tanulók, nemzeti hovatartozástól független megismerkedhetnek a cigány néphagyományokkal. Sajnos Vajdaság szerte igencsak kevesen hallottak ennek a múzeumnak a létezéséről, többek között ez derült ki a közvetlen és kötetlen beszélgetések során is a kutatásban részt vevő pedagógusokról: közülük egy olyan sem volt, aki tudna a „*Roma kultúrák múzeumának*” létezéséről.

Az effajta „etnikai turizmus” amellet, hogy megismerteti a roma kultúrát, felhasználható lehetne a különböző előítéletek leküzdésében is. (Gladney, 1999; Yang - Wall, 2009; Pivac et al., 2014)

VI.3.2. Foglalkoztatottság

Azoknak a 16 éven felüli romáknak, akik elvégezték az általános iskolát, de úgy döntöttek, hogy még sem tanulnak tovább, és azoknak, akiknek semmilyen iskolai végzettsége nincs, számukra fontos a motiválás a továbbképzésekben, amelyek segítségével valamilyen szakmát kitanulhatnak. Szükséges lehet olyan tréningek biztosítása, ahol külön figyelmet fordítanak a romák kommunikációjának fejlesztésére, és segítenék őket az álláskeresési stratégiák kialakításában. További támogatásokat kell biztosítani azoknak a romáknak, akik bár munkában állnak, azonban a munkaerő-piaci hierarchián való feljebb jutáshoz szükségessé válhatnak a

foglalkozás melletti képzésük. Nem utolsó sorban, plusz támogatásokat kellene adni azoknak a munkáltatóknak, akik meghatározott számú romát alkalmaznak. Ilyen támogatásnak minősülhetnek pl. különböző beruházási, fejlesztési pénzüsszegek, melyeket szabadon felhasználhatnak a megfelelő keretek között. Emellett kellő módon kellene kontrollálni azokat a munkáltatókat, akik csupán diszkrimináció következtében nem alkalmaznak romákat, és amennyiben ez beigazolódni látszik, büntetni kellene az ilyesfajta eseteket.

VII. A KUTATÁS TOVÁBBI LEHETSÉGES IRÁNYAI

A disszertáció címében egyértelművé válik az olvasó számára, hogy a Vajdaságban élő cigány közösségekről szól a kutatás, amit az alcím még alaposabban pontosít, azaz két vajdasági településen élő roma közösségekkel ismerkedhetünk meg részletesebben. A kutatás jövőbeni vizsgálati lehetőségeit tekintve, akár a főcímből is kiindulva érdemes lenne kiterjeszteni a kutatást további Vajdasági településeken élő cigány/roma közösségekre is, aminek a jelen megvalósítása már csak a területi korlátok miatt sem jöhetett létre. Vajdaság két legnagyobb régiója Bácska és Bánság (Bánát), és amint az a disszertációból is kiderül, a kutatást a Bácskai részen elterülő településeken végeztem, azonban mindig is érdekelt, vajon milyen cigány csoportok élnek a Vajdaság bánsági régiójában, milyen nyelveken beszélnek, milyen néphagyományokkal rendelkeznek és milyen életkörülmények között élik mindennapjaikat. Megtörténhet az is, hogy ugyan az a cigány csoport (legyen az lovár, vagy gurvár stb.), bár ugyan azt a cigány nyelvdialektust beszélnek, de könnyen előfordulhat, hogy más tájszólással, mivel köztudott, hogy sok vajdasági magyar a bánsági területeken a magyar nyelvet is feltűnően más tájszólással beszél, mint a bácskaiak, ami kihathat a romák nyelvhasználatára is. A nyelviség és a néphagyományok mellett külön kielehetne térni a bánsági romák foglalkoztatottságára és lakhatási helyzetére, ami valószínűleg még rosszabb mutatókkal szolgálna, mint amilyen a kutatásban részt vevő roma közösségek esetében volt, ugyan is a Bánság Vajdaság gazdaságilag egyik legveszélyeztetettebb (legelmaradottabb) régiója, amit Miroslav Vasin tartományi foglalkoztatási titkár is megerősített.⁵

A kutatás továbbvitelét tekintve, izgalmas lehetne, és emellett adja is magát, hogy a jelen kutatásban részt vevő roma tanulókat 15 év elteltével újra felkeressem életük egy másik szakaszában, hogy megtudjam, milyen életkörülmények között élnek, sikeresen befejezték-e az általános iskolát, vajon a továbbtanulás mellett döntöttek-e, és végül sikerült-e állandó, bejelentett munkában állniuk?

⁵ Forrás: 021.rs – rádió

Végül, de nem utolsó sorban sokat ígérő további kutatási irányként lehetne vizsgálni a Magyarországon jól bevált példák mellett azt, hogy más országokban hogyan támogatják a cigány/roma fiatalok oktatását, milyen módszerekkel tanítják őket, hogyan motiválják a roma tanulókat, milyen tanulmányi támogatást nyújtanak számukra, ezen felül a pedagógusképzésben milyen mértékben foglalkoznak a cigány népismeret átadásával.

Minél kiterjedtebben vizsgálódunk, annál nagyobb mértékben vonhatunk le szélesebb körű következtetéseket, ami által egy komplexebb képet kaphatunk a vajdasági cigányság mindennapjairól.

VIII. A TÉZISFÜZETBEN HIVATKOZOTT IRODALMAK ÉS EGYÉB FORRÁSOK

BABBIE Earl (1998): A társadalomtudományi kutatás gyakorlata. 10. fejezet. A terepkutatás. Balassi Kiadó, Budapest. 301-336.

BABBIE Earl (2001): A társadalomtudományi kutatás gyakorlata, VI. kiadás. Balassi Kiadó, Budapest. 206.

BAJOMI Iván - BERKOVITS Balázs - ERŐSS Gábor - IMRE Anna (2003): Esélyegyenlőség és oktatáspolitikai öt Európai országban. *Educatio*, 4, 580-601.

GLADNEY Dru C. (1999): Representing nationality in China: Refiguring majority/minority identities. In: K. Yoshi-no (Ed.), *Consuming ethnicity and nationalism: Asian experiences* Honolulu: University of Hawaii Press. 89-110.

HALPERN Robert (2002): A different kind of child development institution: The history of after-school programs for low-income children. *Teachers College Record*, 104 (2), 178-211.

JUGOVIĆ A. (2007): Socijalna isključenost i kultura siromaštva u tranzicijskim društvima. In: M. Vujačić (szerk.): *Uloga obrazovanja u smanjenju posledica siromaštva na decu u zemljama u tranziciji*. Institut za pedagoška istraživanja, Beograd. 11.

KAPÁS Mónika (2019): A roma/cigány nemzeti közösség oktatásában felmerülő problémák és lehetőségek Szerbia és Magyarország összehasonlításában. In: Juhász Erika - Endrődy Orsolya (szerk.): Oktatás - Gazdaság - Társadalom. HERA ÉVKÖNYVEK VI. Magyar Nevelés- és Oktatáskutatók Egyesülete, Budapest.

LAUER A. Patricia - AKIBA Motoko - WILKERSON B. Stephanie - APHORP S. Helen - SNOW David - GLENN Martin (2006): Out of school time programs: A metaanalysis of effects for at risk students. Review of Educational Research, 76, (2), 275-313.

LYNCH Kathleen - BAKER John (2005): Equality in education: an equality of condition perspective. Forrás: <https://bit.ly/3gHNrGp> (2018.12.01.)

MAYER Annamária (2017): Résztvevő megfigyelés. Forrás: <https://bit.ly/2Kkef3q> (2020.03.15.)

PIVAC Tatjana - BLEŠIĆ Ivana - STAMENKOVIĆ Igor - BESEREMNJI Snežana - ĐORĐEVIĆ Jasmina - LESJAK Miha (2014): Synergy of Culture and Tourism: Cultural Events as a part of Cultural Tourism in less favoured rural regions.

PÓCZIK Szilveszter (2003): A roma kisebbség szociológiai problémái. In: A Magyar Tudományos Akadémia folyóirata, 2003/1.

STANOVIĆ Vojislav (2008): Pojam nacionalne manjine i tretiranje individualnih i kolektivnih prava. Univerzitet u Beogradu, Fakultet političkih nauka, Beograd. 16.

STARC Nenad - OFAK Lana - ŠELO ŠABIĆ Senada (2006): Siromaštvo, nezaposlenost i socijalna isključenost. Program Ujedinjenih nacija za razvoj, Zagreb.

SZOKOLSZKY Ágnes (2004): Kutatómunka a pszichológiában. Metodológia, módszerek, gyakorlat. Osiris Kiadó, Budapest.

VUKSANOVIĆ MACURA Zlata - MACURA Vladimir (2007): Stanovanje i naselja Roma u Jugoistočnoj Evropi: prikaz stanja i napretka u Srbiji. Društvo za unapređivanje romskih naselja. Institut za arhitekturu i urbanizam Srbije. Beograd.

YANG Li - WALL Geoffrey (2009): Ethnic tourism: A frame-work and an application, Tourism Management. 559–570.

Egyéb forrás:

021.rs – rádió. Forrás: <https://bit.ly/3nh6Lx0> (2020.12.04.)